

МАКЕДОНСКО НАСЛЕДСТВО MACEDONIAN HERITAGE

СПИСАНИЕ ЗА АРХЕОЛОГИЈА, ИСТОРИЈА, ИСТОРИЈА НА УМЕТНОСТА И ЕТНОЛОГИЈА • ГОДИНА IV • БРОЈ 10 • 1999

BYZANTINE SEALS IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

THE FANTASTICAL FIGURATIVE REPRESENTATIONS
IN THE DECORATIVE SCULPTURE IN MEDIAEVAL MACEDONIA

ПЕТАР НАМИЧЕВ

НАРОДНАТА АРХИТЕКТУРА НА СЕЛСКИТЕ НАСЕЛБИ ВО ОВЧЕ ПОЛЕ

PETAR NAMIČEV

THE FOLK ARCHITECTURE IN THE RURAL SETTLEMENTS OF OVČE POLE

Со ова истражување се опфатени населбите кои се лоцирани на територијата на Овчеполската котлина (Долно и Горно Ѓуѓанце, Стањевце, Алакинце, Мездра, Орел, Крушица, Преот, Сопот, Трстенник, Горобинци, Кнежје, Немањица, Ранчинци, Мечкуевци, Арбасанци, Стануловци, Буриловци, Мустафино, Ердџелија, Пеширово, Црнилиште, Дорфулија, Ќоселери, Сарамзалино, Амзабегово, Делисинце, Богословец, Криви Дол, Сушево, Доброшани, Милино и Ѓуземелци).

За време на османлиското владеење на овие простори, селата лоцирани на територијата на Овче Поле биле повеќе пати палени и раселувани. Постоењето на населби се забележува во 17 век, како и постоењето на неколку анови.¹

Како најзначајни населби со силен трговски потенцијал во средината на 19 век се споменуваат Свети Николе и Немањица.² Во минатиот век сообраќајните и трговските патишта поминувале низ територијата на Овчеполската котлина, допирајќи ги селата Кнежје, Ѓуземелци и Милино, во правец од Србија кон Солун,³ по кои оделе и овчеполските кириции.⁴

Во почетокот на 20 век се споменуваат населбите Сарамзалино, Дурфулија и големото село Свети Николе, со развиено сточарство (одгледување овци) и земјоделство.⁵

This study has treated the settlements located on the territory of Ovče Pole's valley (Dolno i Gorno Gjуганце, Stanjevce, Alakince, Mezdra, Orel, Krušica, Preost, Sopot, Trstenik, Gorobinci, Knezje, Nemanjica, Rančinci, Mečkuevci, Arbasanci, Stanulovci, Burilovci, Mustafino, Erdželija, Peširovo, Crniliste, Dorfulija, Kjoseleri, Saramzalino, Amzabegovo, Delisince, Bogoslovec, Krivi Dol, Suševno, Dobrošani, Milino and Gjuzumelci).

During the ruling period of the Turks, villages located on the territory of Ovče Pole have been burned down and their population displaced. There are several settlements and a few taverns documented in the course of the 17th C.¹

Among the most important settlements with mighty commercial potential in the middle of the 19th C. are Sveti Nikole and Nemanjica.² In the last century the traffic and commercial roads have been passing through the territory of Ovče Pole's valley, and the villages Knezje, Milino and Gjuzumelci were on this way, frequently used by the kiridjii⁴ of Ovče Pole in the direction from Serbia to Thessalonika.³

In the beginning of the 19th century the settlements of Dorfulija, Saramzalino, and the large settlement of Sveti Nikole with prosperous raise of cattle (sheep) and agriculture⁵ have been mentioned.

Depending on the social, economical and geographic-climatic conditions, during the several centuries development, settle-

¹ Г. Елезовић, *Евлија Челебија*, 1931.

² Р. Грујић, *Варошица Св. Никола на Овчем Пољу*, ГСНД 9-10, Скопје 1936.

³ Ј. Хаџи Васиљевић, *Јужна сџара Србија*, књ. 1.

⁴ М. С. Филиповић, *Говедаров камен на Овчем Пољу*, ГЕМ, Београд 1937; Д. Зографски, *Развитокот на кайиџалистичкиите елементи во Македонија за време на турското владеење*, Култура, Скопје 1980.

⁵ В. К'нчов, *Избрани произведения*, том I, Наука и изкуство, Софија 1970.

¹ G. Elezović, *Čelebija*, 1931.

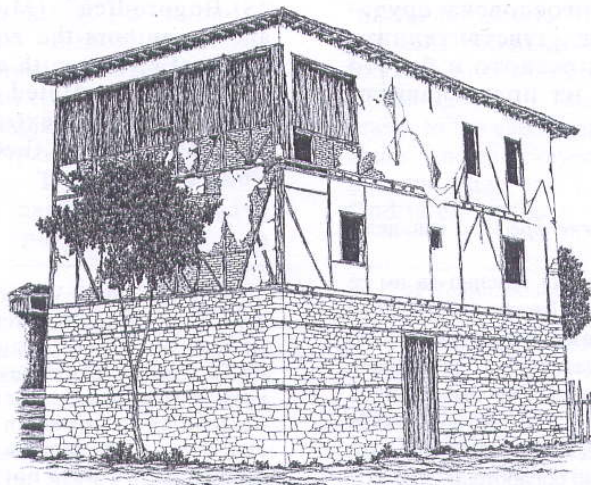
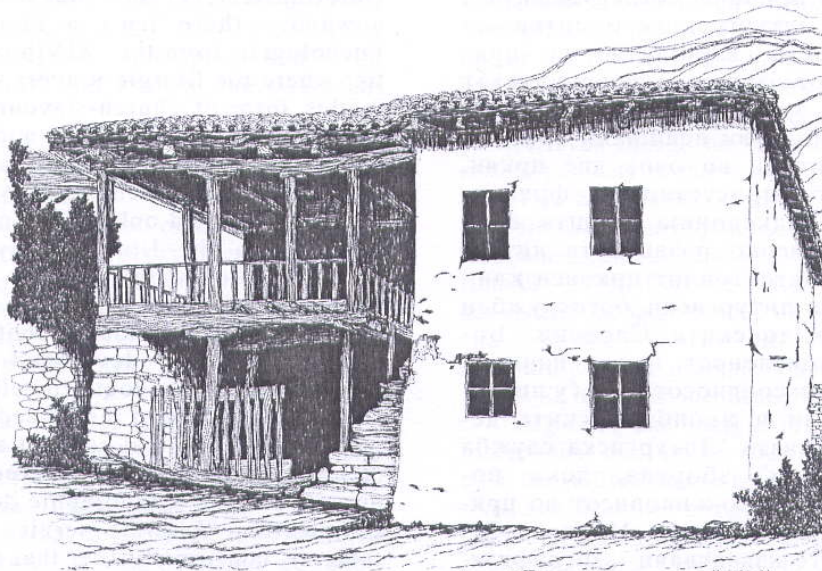
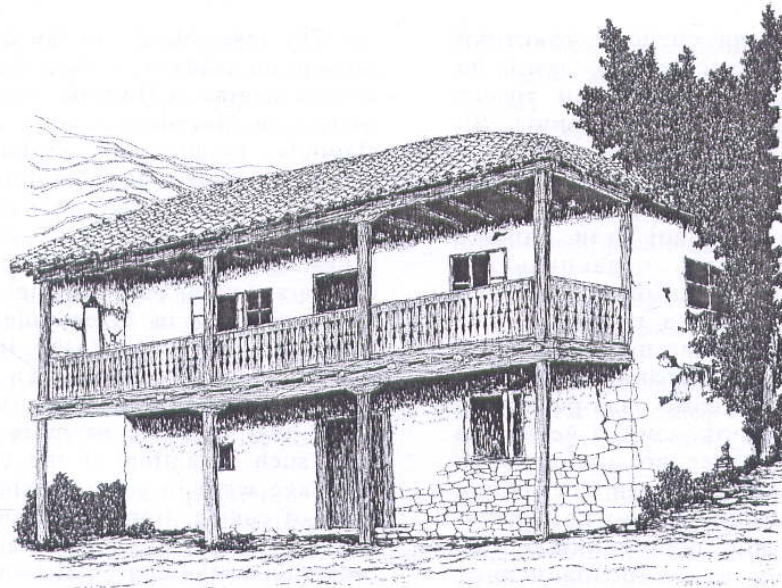
² R. Grujić, *Varošica Sv. Nikola na Ovčem Polju*, GSND 9-10, Skopje 1936.

³ J. Hadjivasiljević, *Južna Stara Srbija*, knj. 1.

⁴ S. M. Filipović, *Govedarov kamen na Ovčem Polju*, GEM u Beogradu, 1937. Zografski Dr. D., *Razvitokot na kapitalističките elementi vo Makedonija za vreme na turskoto vlađenje*, Kultura, Skopje, 1980.

⁵ V. K'nov, *Izbrani proizvedenija, tom I*, Nauka i izkustvo, Sofija 1970.

Во рамките на општествено-економските и просторно-климатските услови, на територијата на подпланинските и котлинските локации се формирале населби низ повеќе вековниот развој од збиен и полузбиен тип, со број на куќи во просек од 20 до 90, со исклучок на селото Немањца коешто броело 200 куќи. Оформувањето на стопанските дворови во чиј состав се вклопува и објектот за живеење, како групација, лоцирани и прилагодени на теренските карактеристики, помеѓу кои се испреплетени сокаци со странични преградни сидови од камен, го оформиле ликот на населбата од овој регион. Групацијата на стопанските дворови е создадена врз основа на дадените теренски карактеристики или пак фамилијарна поврзаност на домаќинствата, со што е добиена поделба на маала. Селските населби се во повеќето случаи поделени на Горно и Долно маало (селата Пеширово, Ќоселери, Мустафино и др.) или пак групација којашто го носи името на фамилијата (селата Д. Ѓуѓанце, Сопот, Преот, Мечкуевце, Богословец, Немањца и др.).

Снабдувањето со вода е организирано со чешми за јавна употреба (3 во с. Преот, 6 во Сопот, 3 во Кнежје, по 1 во Буриловци и Ќоселери и т.н.), поставени на видни места во селата или во друг случај секоја куќа има во својот двор чешма или бунар, што говори за изобилството на водени извори на оваа територија.

ТИПОЛОГИЈА НА ОБЈЕКТИТЕ

При одредувањето на типологијата на карактеристичните објекти за живеење на територијата на Овчеполската котлина, основната поделба е извршена во однос: тип приземен објект и вториот тип објект со чардак оформен на две нивоа по вертикала.

Историско-општествените прилики, како и економско-климатските услови на Овчеполската котлина овозможиле појава на едноделна куќа (во својот примитивен облик), која се јавува како основен модул во развојот на овој тип објекти за живеење. Скромните економски можности на селанецот за време на владеењето на Отоманската империја на овие простори ја диктирале формата и начинот на живеење. Во составот на куќата за живеење се оформиле законитости кои биле неопходни за опстојување на целата фамилија. Во составот на едноделната куќа просторот бил издвоен на дел за престој на животните наречен "пондила", (со реден камен на подот и јасли поставени на сидовите), доде-

ments have been founded of closed and half-closed type, located in the regions under the mountains and in the valleys, where the number of houses varies between 20 -90 in average, except the village Nemanjica that used to have 200 houses. The founding of commercial yards, that also enclose the resident house, as a group located and adapted to the terrain characteristics, among which are small alleys that intertwine divided by barrier stone walls, have formed the image of the settlement in this region. The group of commercial households was founded according to the existing characteristics of the terrain or according to the familiar ties of the households, resulting in quarter division. In most of the cases rural settlements are divided into Upper and Lower Quarter/section (village Peširovo, v. Kjoseleri, and v. Mustafino), or a group that bears the name of the family (Gjugance, Sopot, Preot, Bogoslovec, Nemanjica, Mečkuevci, etc.).

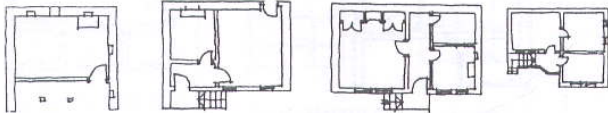
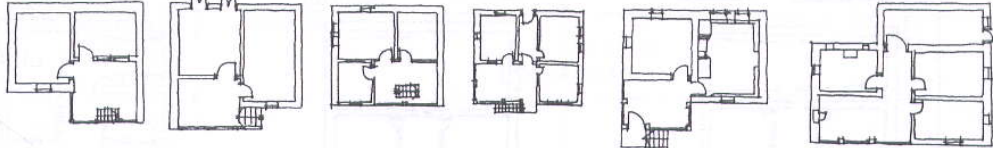
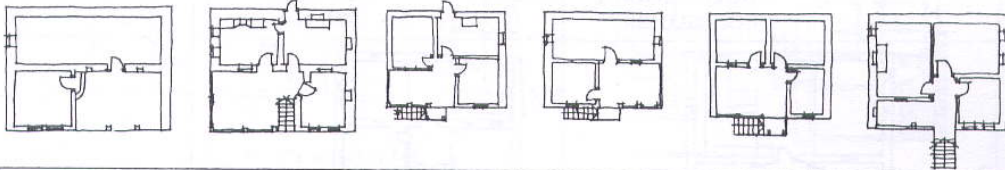
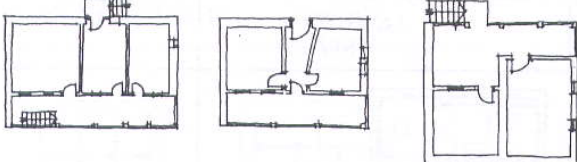
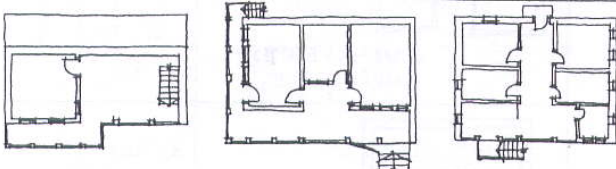
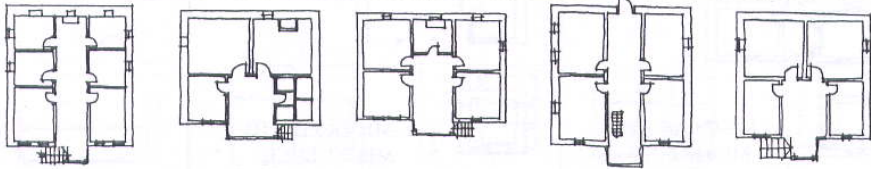
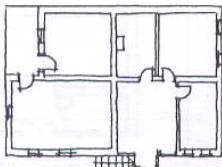
The supply of water was organized by the founding of public tubs (three in Preot, six in Sopot, three in Knežje, one both in Kjoseleri and Burilovci, etc) located at in the villages or each house in its yard contains a tub or a well, that speaks about the richness in water springs in this area.

TYPOLOGY OF THE OBJECTS

The typology of the characteristic residential objects on the territory of Ovče Pole's valley has been made according to the basic division into ground floor objects and objects with balcony (čardak) that have two vertical levels.

The historical, social, economical and climatic conditions of Ovče Pole's valley have enabled the origin of a house made of one part (in its primitive shape), that appears as basic module in the development of this type of residential objects. The modest economy potential of the farmers during the Turkish rule in this region have dictated the form and the way of life. Within the content of the house several rules have to be founded, necessary for the survival of the whole family. The house made of one part was divided into a section where the cattle was kept named *pondila* (the floor paved with stones and mangers next to the walls), while the other half where all the activities take place (cooking, sleeping etc.) was named the house, *soa*, *sov'lk* or *soa'lk*, that contained the fireplace, and the whole space was arose 30 cm. Above the level of the "pondila". The fireplace is

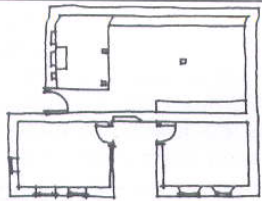
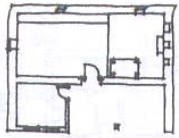
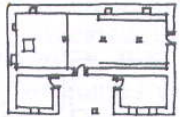
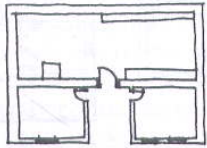
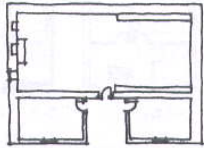
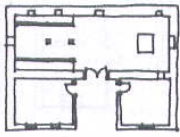
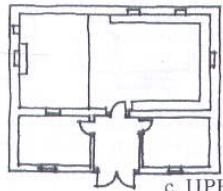
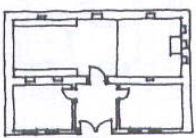
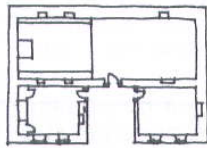
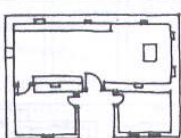
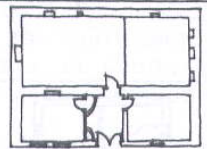
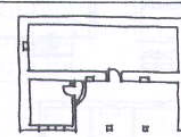
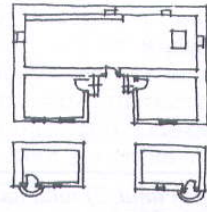
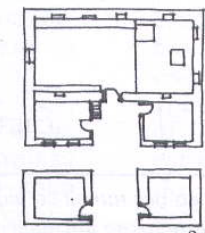
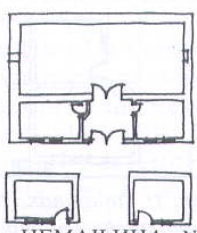
	СВЕТИ НИКОЛЕ			
1				
2				
2				
3				
4				
5				
6				
	СВЕТИ НИКОЛЕ			

Цртеж бр. 1: Типолошка анализа на објект во две нивоа со чардак: 1) затворен тип; 2) тип на објект со странично поставен чардак; 3) објект со должно поставен чардак, по должина на основата; 4) тип објект со неправилна форма на чардакот; 5) тип објект со централно поставен чардак; 6) двоен објект.

Drawing no. 1: Typological analyses of an object on two levels with balcony: 1, closed type, 2, type of object with balcony set aside, 3, object with balcony set along the length of the base; 4, type of object with irregular form of the balcony; 5, type of object with centrally positioned balcony; 6, double object.

ка другата половина на која се одвивале сите активности (готвење, спиење и слично) се нарекува "куќа", "соа", "сов'лк" или "соа'лк", во чиј состав се наоѓало огништето, а целиот простор бил подигнат за 30 см. од нивото на подот на "пондилата". Огништето се појавува во вид на отворено

opened, put into the floor or built into the wall aside. At the both sides of the fireplace, and in the other walls there are small niches named "kamarki" or "kamarici", while very rarely only exclusively there is a small opening in the shape of window "djamče". Next to the main door there is

1			
		с. КРИВИ ДОЛ KRIVI DOL	с. Д. ЃУЃАНЦИ D. GJUGJANCI
2			
	с. БОГОСЛОВЕЦ BOGOSLOVEC	с. ПРЕОТ PREOT	с. СТАЊЕВЦЕ STANJEVCE
3			
	с. ЦРНИЛИШТЕ CRNILIŠTE	с. КНЕЖЈЕ KNEŽJE	
2			
	с. ДОБРОШАНЕ DOBROŠANE	с. МЕЧКУЕВЦИ MEČKUEVCE	
4			
	с. МУСТАФИНО MUSTAFINO	с. МЕЧКУЕВЦИ MEČKUEVCE	
5			
	с. НЕМАЊИЦА NEMANJICA	с. РАНЧИНЦИ RANČINCI	с. НЕМАЊИЦА NEMANJICA

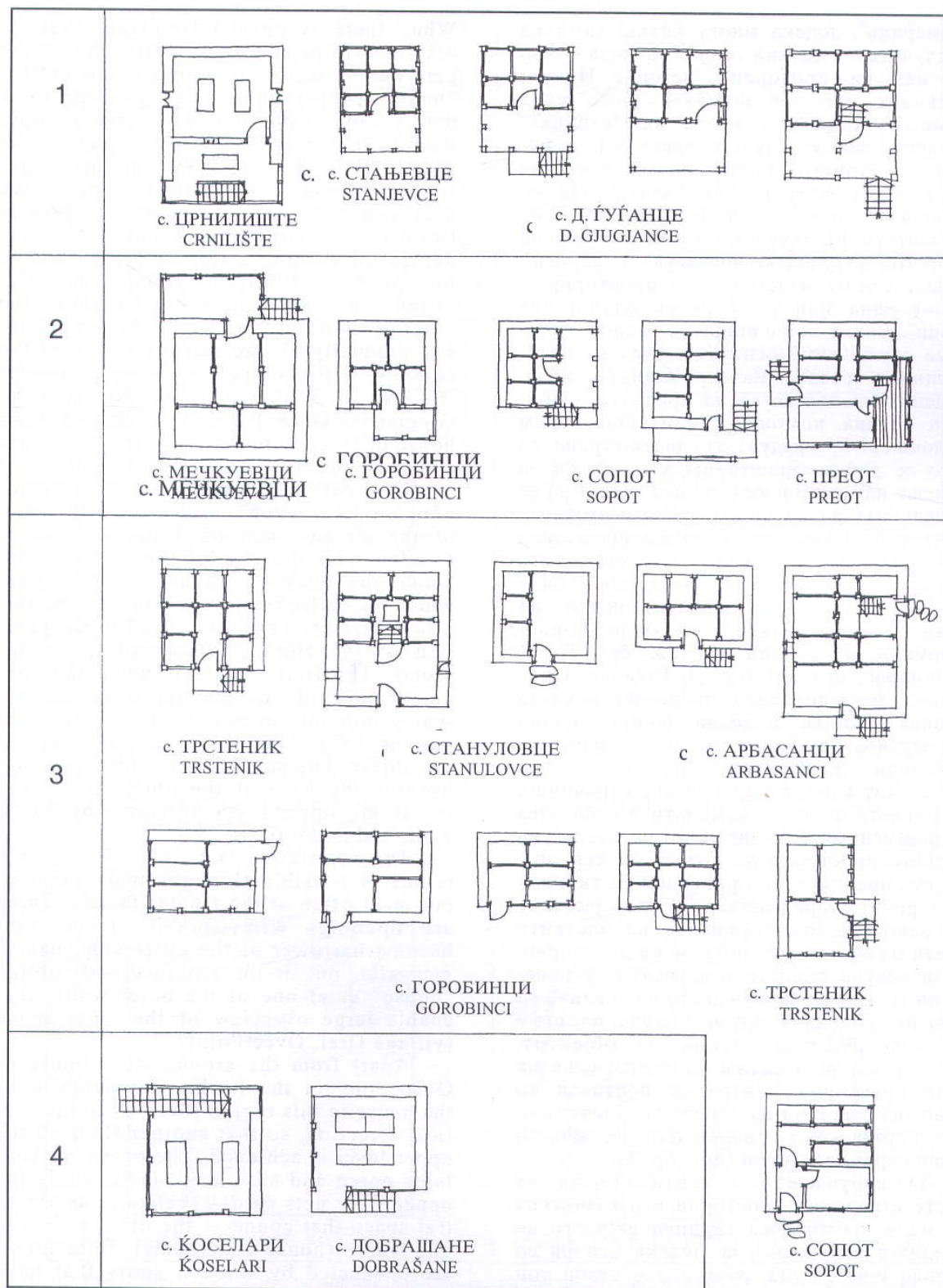
Цртеж бр. 2. Типолошка анализа на Овчејолската приземна кука: 1) тип објект со отворен штем, со странично поставена просторија; 2) тип објект со централно поставен отворен штем; 3) тип објект со централно поставен затворен штем; 4) тип објект со еден странично поставен подрум; 5) тип објект кој содржи две подрумски простории.

Drawing no.2 Typological analyses of the ground level house of Ovče Pole: type of object with opened porch, and aside set room; 2, type of object with centrally positioned porch; 3, type of object with centrally positioned closed porch; 4, type of object with aside set basement; 5, type of object with two basements.

поставено, на подот или пак вградено во ѕидот, поставено странично. Од двете страни на огништето, и на другите ѕидови биле поставени долапчиња "камарки" или

another small door or "kapidjik" (most usually used for extruding the garbage), located aside at one of the walls of the pondila, or on the opposite side of the fireplace.

Цртеж бр. 3. Типологија на амбар (како самостоен објект) во однос на неговата просторна застапеност: 1) полуотворен (полузатворен) тип со штем; 2) затворен тип со помошен штем; 3) затворен тип на амбар; 4) отворен тип на амбар на горното ниво.

Drawing no.3 Type of barns according to the space they enclose: 1. Half-opened (half-closed) type with a porch; 2, closed type with an auxiliary porch; 3. closed type of barn; 4, opened type of barn at the upper level.

"камарици", додека многу ретко, само во исклучителни случаи се среќава мал отвор во вид на прозорец, "џамче". Покрај главниот влез се појавува уште една помошна врата "мала врата" или "капицик" (којашто најчесто била користена за исфрлање на ѓубрето), поставена странично на еден од сидовите на "пондилата" или во спротивен правец од поставеноста на огништето. Во случај кога имаме отворено огниште, над него се поставуваат "вериги", додека димот излегувал од просторијата преку една или во одреден случај две "баџи". Ваква концепција на едноделната кука служи како основен модул во натамошниот развој на приземната кука, каде што се поставува на предната подолжна страна помошен трем. Овој трем подоцна се преградува од едната страна, со што се добива просторија која служи за спиење или како простор каде можат да се складираат разни производи. Со зголемувањето на членовите на фамилијата била оформена уште една просторија, од другата страна на тремот, и постепено сите активности, освен подготвувањето на храната, се одвивале во овие новооформени простории (цртеж бр. 5), с. Пеширово; црт. бр. 6 с. Д. Ѓуѓанце, Овче Поле). Овчеполската приземна кука ја добива својата целосна функционална оправданост и форма со поставување на помошни подрумски простории, во почетокот една, а подоцна две странично, под нивото на веќе споменатите соби. Ова се постигнува со подигањето на нивото на горните простории од котата на теренот, додека подрумските простории се вкопани во теренот. Одредени варијанти се јавуваат во однос на поставувањето на влезните врати од помошните подрумски простории, во прв случај тие се поставуваат од страната на тремот со вкопувањето на скалите во теренот, додека во другиот случај влезот е од надворешната страна на објектот. Тремот кој што служи за поврзување на сите простории централно поставен во однос на основата на објектот, се јавува во две форми, како отворен или подоцна со двојна врата затворен (црт. бр. 2).

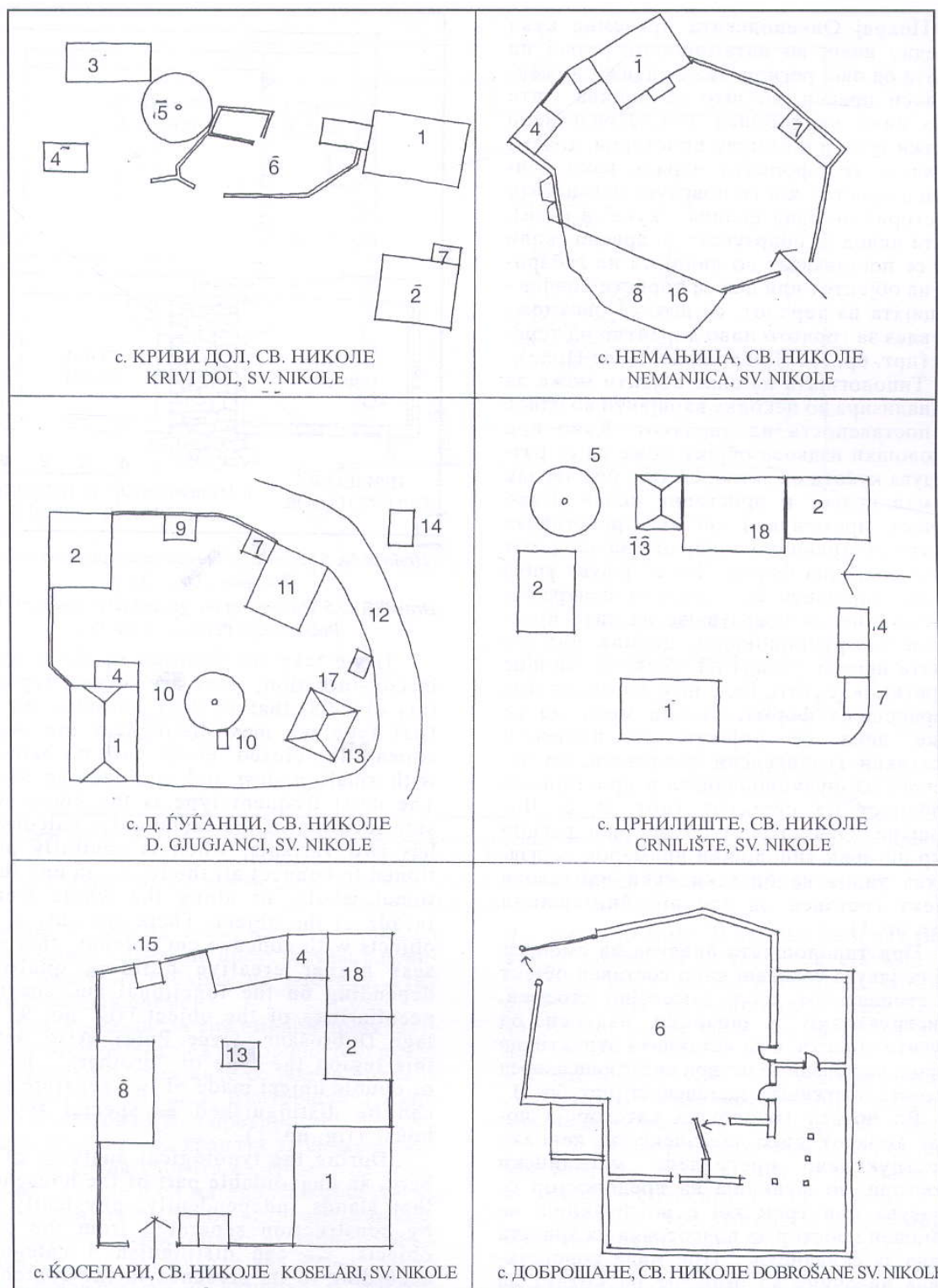
Осветлувањето и вентилацијата на двете странични простории е овозможена со мали прозорчиња видливи најчесто на предната челна фасада, додека отвори со специфична форма, со намален отвор кон надворешната страна наречени "мазгалки" поставени во сидот на влезот во "куќата" или на еден од надворешните сидови со голема прегледност на околниот простор (с. Орел, Овче Поле).

When there is opened fireplace, "verigi" (chains) are put above it, while the smoke gets out of the room through one or two "badji" (openings). This concept of a house made of one part will serve as basic module in the further development of the ground floor houses, where at the longer frontal façade an additional porch have been attached. Later this porch will be partitioned from one side, and thus a room was gained for sleep or a storage space for various products. While the younger members of the family grow up, another room on the other side of the porch will be separated, and gradually all the activities, except the cooking, will be done in this compartments (fig. No. 5, s. Peširovo, fig. No. 6, v. D. Gjugjance, Ovče Pole). The ground floor house of Ovče Pole gets its entire functional and form justification with the building of auxiliary cellar sections, one in the beginning and later two put aside, under the level of the already mentioned rooms. This is enabled with the rise of the upper rooms above the peak elevation of the terrain, while the cellar rooms are dug into the terrain. There are variants related to the position of the entrance doors of the cellar rooms. The first variant is when they are put at the side of the porch by digging scales into the terrain, while in the other variant the entrance is at the outer side of the object. The porch, with central position towards the base of the object may have two forms: opened type or later, closed type with double doors (fig. no. 2).

The ventilation and light of both side rooms is possible through small windows put most often at the frontal façade. There are openings with specific forms that become narrower at the outer side, named *mazgalki*, put at the entrance wall of the "house" or at one of the outer walls, that enable large overview of the outer space (village Orel, Ovče Pole).

Apart from the ground floor house of Ovče Pole, in the further development of the house in this region it moves to the vertical direction, so that another floor on the upper level is achieved. The basement contains porch and auxiliary rooms, while the upper floor gets *čardak* (balcony) as a central space that connects the other rooms in one whole (house and rooms). Both levels are connected by wooden stairs that have been placed within the profile line of the object, or the configuration of the terrain has been used, so that there may be an entrance to the upper floor directly from the ground (fig. no. 7, village Dobrošane, Ovče Pole).

Цртеж бр. 4. Шематски приказ на ситуационен план на стопанскиот двор кај селата во Овчеполскиот регион: 1) стар куќа; 2) нов објект; 3) ѓлезна; 4) кочина; 5) гумно; 6) ѓрло за овци; 7) фурна; 8) бавча; 9) кокошарник; 10) поило; 11) казаница; 12) сокак; 13) амбар; 14) чешма; 15) клозет; 16) пчели; 17) бунар; 18) шталла.

Drawing no.4 Schematic drawing of the position of an economic yard in the villages in the region of Ovče Pole: 1. The old house; 2, The new house; 3, 4, pigsty, the 5, threshing floor; 6, sheepfold; 7, furnace; 8, garden; 9, chicken coop, 10, the watering place, 11, manger; 12, 13, barn, 14, tub, 15, toilet; 16, beehive; 17, well; 18 stable.

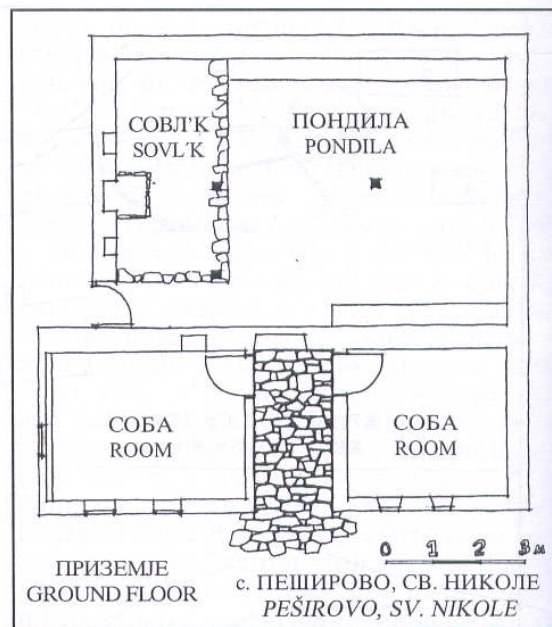
Покрај Овчеполската приземна куќа во едно ниво, во натамошниот развој на куќата од овој регион, таа се движи во вертикален правец, со што се добива уште едно ниво на горниот кат. Приземјето содржи трем и помошни простории, додека на катот се оформува чардак како централен простор кој ги поврзува останатите простории во една целина ("куќа" и одаи). Двата нивоа се поврзуваат со дрвени скали кои се поставуваат во линијата на габаритот на објектот или пак се користи конфигурацијата на теренот, со што се овозможува влез за горното ниво директно од теренот (црт. бр. 7, с. Доброшане, Овче Поле).

Типологијата на овие објекти може да се анализира во неколку варијанти во однос на поставеноста на чардакот. Како прв типолошки издвоен објект може да се разгледува куќата од затворен тип, без чардак со мал подест и пристапни скали. Како најчест применуван облик претставува куќата со странично лоцирање на чардакот со правоаголна форма. Тој се јавува уште во две варијанти со неговото централно поставување за поврзување на сите простории во функционална целина или по целата предна фасада на објектот. Мошне се ретки објектите каде што чардакот има непрекршена форма, за кои може да се каже дека се објекти со повисоки креативни градителски квалитети, во зависност од функционалната и просторната особеност на објектот (црт. 9, с. Доброшане, Овче Поле). И во овој регион како посебен типолошки примерок се издвојува типот на братски куќи или двоен објект составен од две посебни целини (црт. бр. 1).

При типолошката анализа на амбарот кој се јавува секогаш како составен објект на стопанскиот двор, самостојно стоечки, конструктивно и физички издвоен од другите објекти, а со истакната атрактивна форма, поставени се четири категории според неговата содржинска застапеност (црт. бр. 3).

Во првата типолошка категорија покрај амбарот како комплекс од неколку конструктивно преградени магацински простори, во функција на предпростор се појавува мал трем кој е во функција на помошен простор за подготовка на зрнеста храна за складирање. При мала конструктивна височина на амбарот од котата на земјата не се употребуваат скали, додека во друг случај, поради совладување на поголема височина се применуваат дрвени или поретко камени скали (еднокраки).

Вториот тип го претставуваат амбари конструирани со сосем мал помошен пред-

Цртеж бр. 5. Основа на Овчеполска приземна куќа, с. Пеширово, Овче Поле.

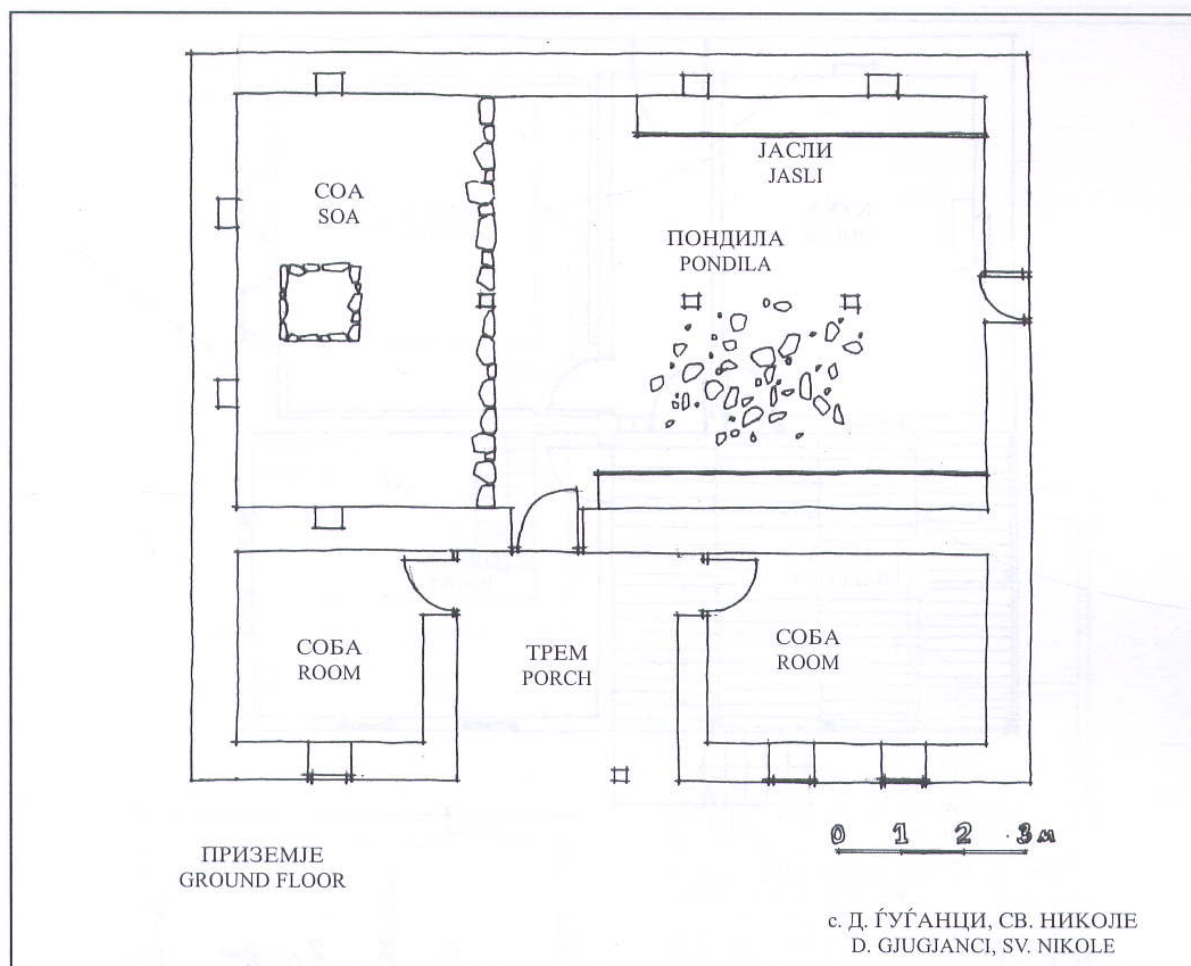
Drawing no.5 The base of the ground level house of Ovče Pole, village Peširovo, Ovče Pole.

If we take the position of the balcony in consideration, there are several types of this objects, that is their variants. As the first type we may distinguish the object appears the closed house with no balcony, with small *podest* and approaching stairs. The most frequent type is the house with side location of the rectangular balcony. It has two variants, when is centrally positioned to connect all the rooms in one functional whole, or along the whole frontal façade of the object. There are only a few objects with concave cut balcony, that possess higher creative building qualities, depending on the functional and spacious peculiarities of the object (fig. no. 9, village Dobrošane, Ovče Pole). Also within this region the type of "brothers" houses or double object made of two separate parts can be distinguished as special type of house (fig. no. 1).

During the typological analyses of the barn, an unavoidable part of the household, that stands independently, physically and by construction separated from the other objects, we can distinguish 4 categories according to its presence in the content of the house (fig. no. 3)

In the first category along the barn, as a complex of several divided on the base of the structure depots, there appears as the first space to approach a small porch that functions as an auxiliary room for prepar-

Цртеж бр. 6. Основа на Овчейолска йриземна кука со централно йостйавен йтрем на йпредната сйрана, с. Д. Ѓуѓанци, Овче Поле.

Drawing no.6 The base the ground level house of Ovče Pole with centrally positioned porch on the front, village Dolno Gjulantci, Ovče Pole.

простор во вид на трем, но за разлика од претходниот случај не претставуваат целина со вкупниот габарит на амбарот, туку како помошен елемент.

Третиот издвоен тип амбари претставува затворен објект без помошен трем освен во одредени случаи каде се јавува потреба од сосем мал парапет. Внатрешната содржина се состои од мал претпростор за работа и подготовка на храната за складирање, кој ја заменува улогата на тремот од претходните случаи и од магацински простор од формирани прегради. Во исклучителни случаи кадешто се формирани амбари со голем капацитет, се појавуваат два влеза заради подобрувањето на функционалноста или поставување на мала помошна просторија, којашто служела како прирачен магацин (во одреден временски период и за привремено живеење).

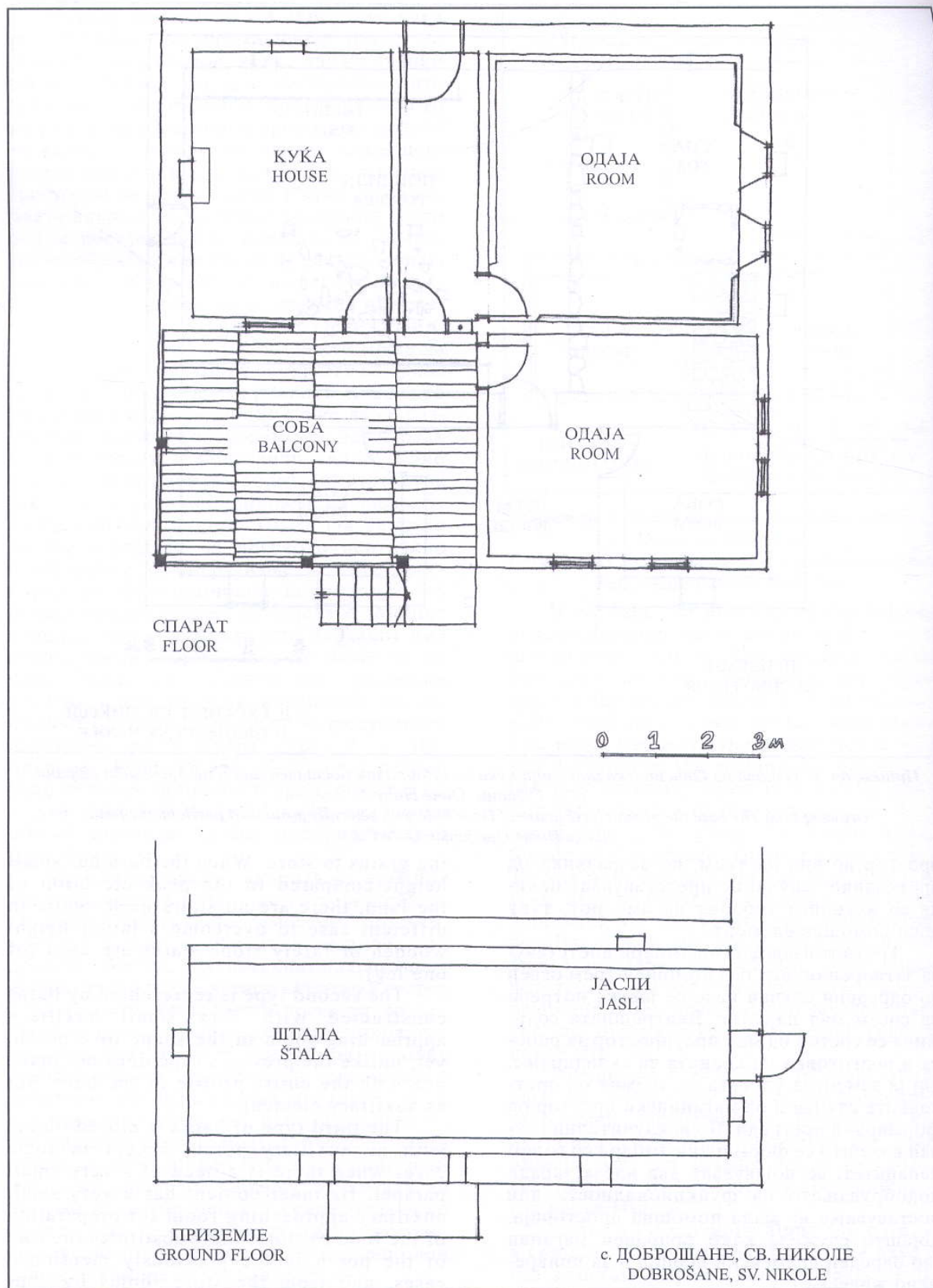
Како варијанта со најкреативно употребено решение и функција со конструкција

ing grains to store. When the barn has small height compared to the peak elevation of the land, there are no stairs used, while in different case to overcome a larger height wooden or rarely stone staves are used (of one leg).

The second type is represented by barns constructed with very small auxiliary approaching room in the shape of a porch, yet, unlike the previous type does not make one with the entire profile of the barn, but as auxiliary element.

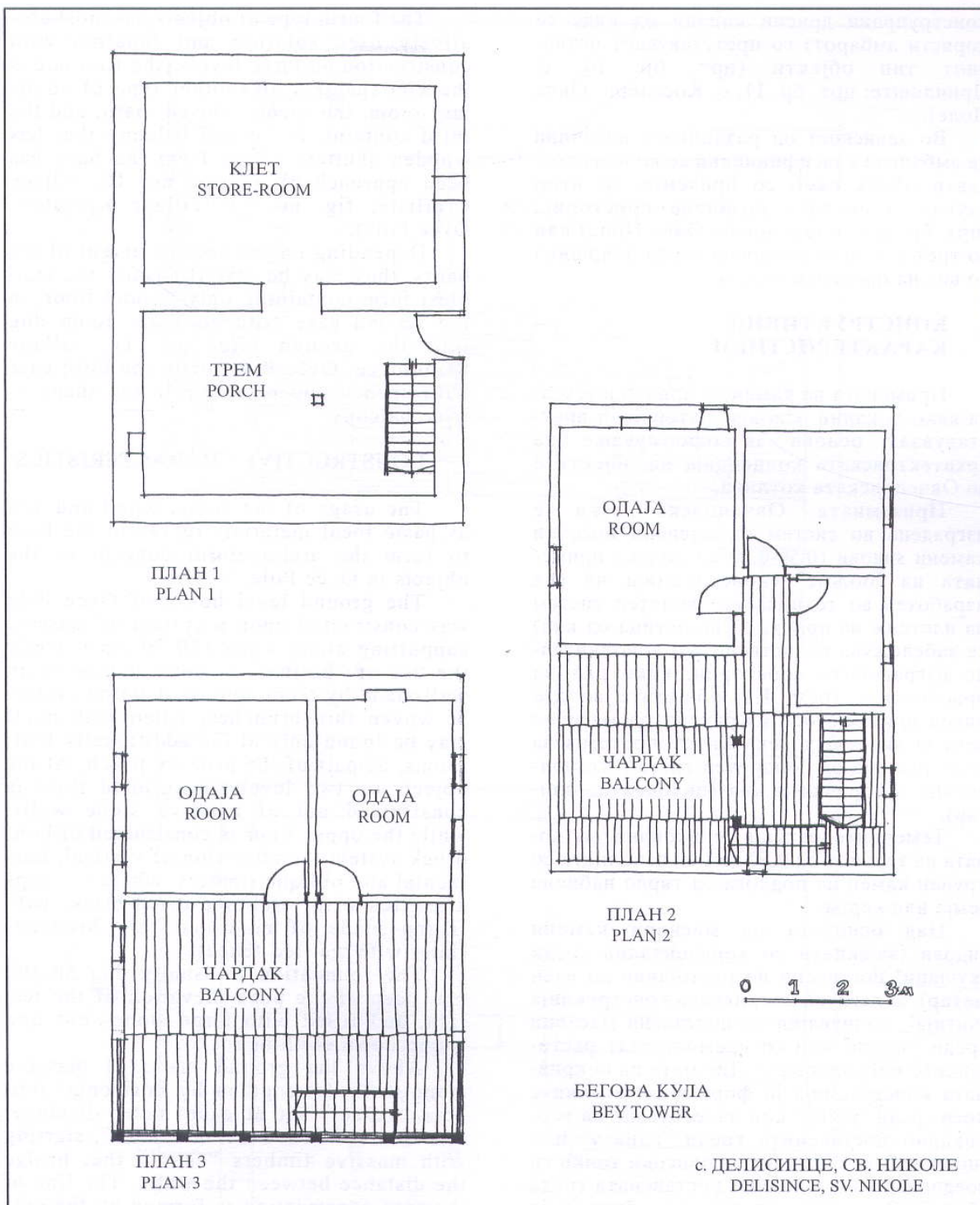
The third type of barns is closed object with no auxiliary porch, except in some cases when there is a need of a very small parapet. Its inner content has a very small auxiliary approaching room for preparation of the food to store, that substitutes the role of the porch in the previously mentioned cases, and from the store rooms by constructed barriers. Only in exceptional cases when there are barns with large capacity,

Црпјеж бр. 7. Основи на објектот со стпранично поставен чардак, с. Доброшани, Овче Поле.
Drawing no.7 The base of an object with balcony set aside, village Dobrošane.

Цртеж бр. 8. Основи на Бегова кула во три нивоа со пространи чардаци, с. Делисинце, Овче Поле.

Drawing no.8 The base of the bey tower on three levels with wide balconies, village Delisince, Ovče Pole.

на три нивоа (првото ниво претставува клет или друг вид помошна просторија, второто ниво претставува затворен амбар, додека на третото ниво се формира површина на отворен чардак, на којшто се

there are two entrances in order to improve the functionality, or to build a small auxiliary room that serves as emergency store-house (in certain period of time and during temporally living).

конструирани дрвени капаци од каде се користи амбарот) го претставуваат четвртиот тип објекти (црт. бр. 10, с. Црнилиште; црт. бр. 11, с. Коселери, Овче Поле).

Во зависност од различната височина на амбарите класифицирани се во наједнотавен облик само со приземје, во втор случај со вкопана помошна просторија (црт. бр. 11 с. Стануловце, Овче Поле) или во трет случај со отворена горна површина во вид на простран чардак.

КОНСТРУКТИВНИ КАРАКТЕРИСТИКИ

Примената на каменот, дрвото и земјата како локални основни материјали претставуваат основа за оформување на архитектонската концепција на објектите во Овчеполската котлина.

Приземната Овчеполска кука е изградена во систем од масивни носечки камени сидови (0,50-0,70 м) додека примената на "бољме" (конструкција на сид изработен во техника на скелетен систем на плетење на прачки и полнетица од кал) се забележува единствено кај дополнително изградените простории, како дел од првобитниот трем. Кај објектите во две нивоа приземјето е изградено од масивни камени сидови, додека катот претставува конструкција од бондручен систем, со полнетица од прачки и кал (подоцна со плитар).

Темелните партии се вкопани во кората на теренот од 0,50 до 1 м; исполнети со крупен камен на подлога од тврдо набиена земја или карпа.

Над основата од масивни камени сидови (зајакнати со хоризонтални греди "кушаци" поставени на растојание до еден метар), налегнува покривната конструкција "чатија", почнувајќи со поставени масивни греди "чатми" кои го премостуваат растојанието меѓу сидовите. Линијата на покривната конструкција ја формираат аголните коси греди "мајии" кои налегнуваат на вертикално поставените греди "папази" или "попчани", додека двете највисоки точки ги соединува хоризонтално поставената греда "било". Завршната покривна обвивка ја сочинуваат штиците кои налегнуваат на косите греди "појаси", врз кои се поставува облога од слама и кал која служи како подлога за поставување на керамидите (кој го заменил поранешниот систем на покривање со слама). Покривната конструкција кај приземните куки е од типот на двоводен, додека кај типот објекти во две нивоа

The fourth type of objects has most creatively used solution and function with construction on three levels (the first one is the klet (pantry) or another type of auxiliary room, the second closed barn, and the third contains an opened balcony that has wooden shutters where from the barn has been approached). (figure no. 10, village Crnilište, fig. no. 11, village Kjoseleri, Ovče Pole).

Depending on the various height of the barns, they may be classified into the simplest form containing only ground floor, in the second case with auxiliary room dug into the ground (fig. no. 11, village Stanulovce, Ovče Pole) or in the third case with opened upper surface in the shape of wide balcony.

CONSTRUCTIVE CHARACTERISTICS

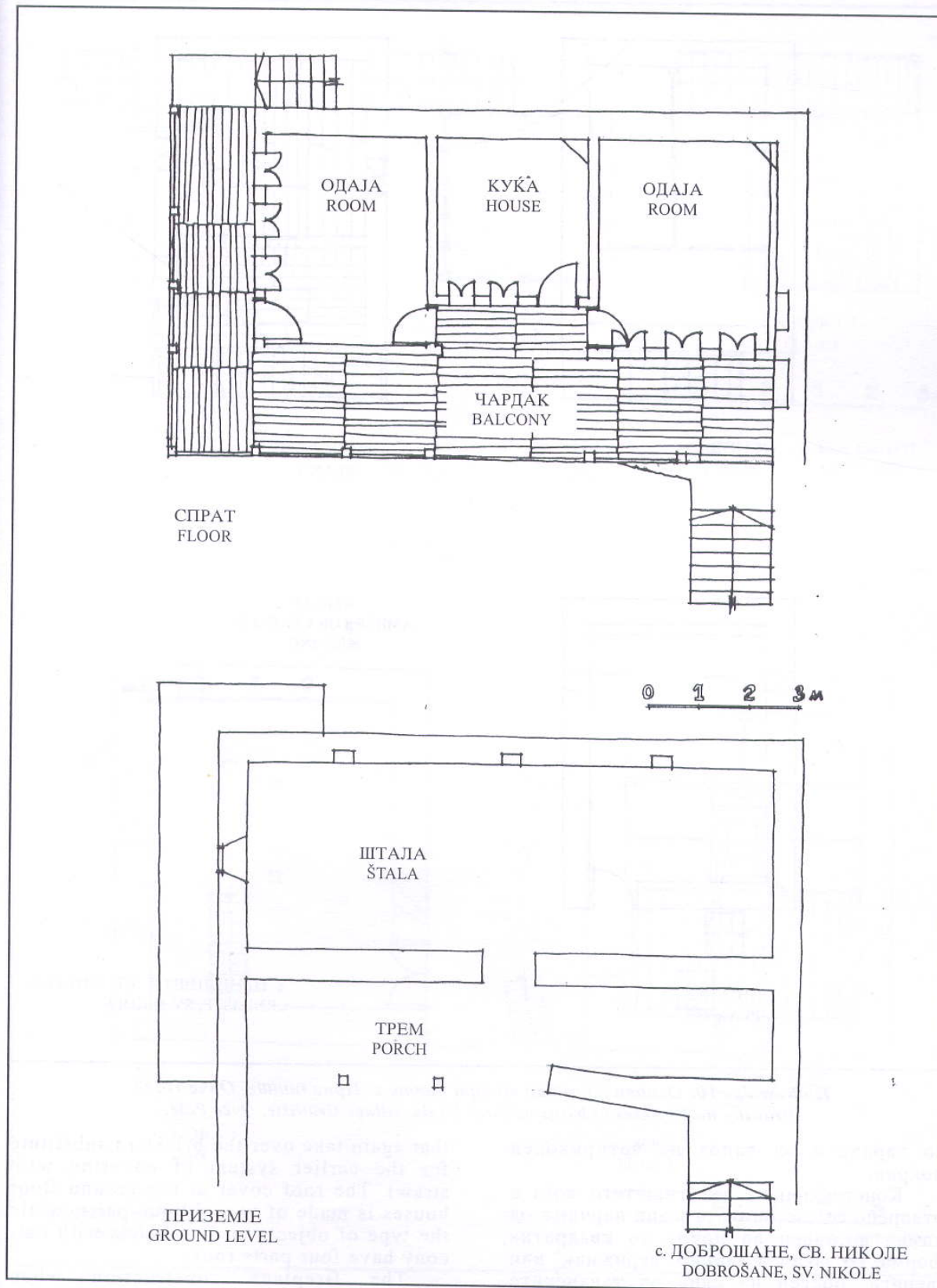
The usage of the stone, wood and soil as basic local materials represent the base to form the architectural concept of the objects in Ovče Pole.

The ground level house of Ovče Pole was constructed upon a system of massive supporting stone walls (50-70 cm.), while the use of "boljme" (a construction of an wall made by technique of skeleton system of woven thin branches, filled with mud) may be found only at the additionally built rooms, as part of the primary porch. At the objects on two levels the ground floor is constructed out of massive stone walls, while the upper floor is constructed of bon-druck system (combination of vertical, horizontal and oblique timbers, where the gaps are filled with brick and dried brick) with filling made of mud and thin branches (later with wattled fence).

The foundation is usually dug 50-100 cm. deep of the peak elevation of the terrain, and filled with large stones put into stamp down earth or rock.

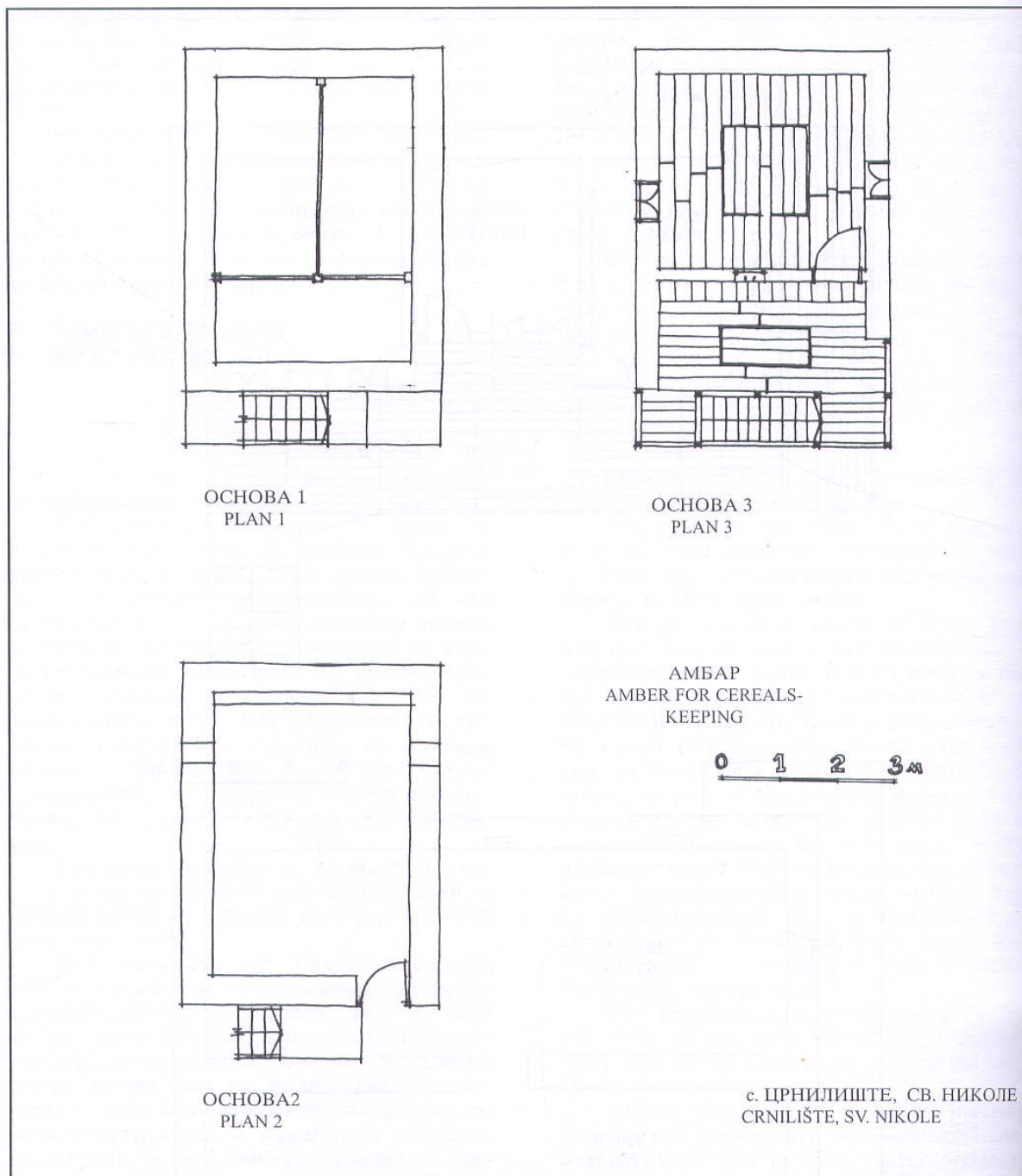
Above the ground made of massive stone walls (strengthen by horizontal timbers "kušaci" set at each meter distance) lies the roof construction "čatiја", starting with massive timbers "čatmi" that bridge the distance between the walls. The line of the roof construction is formed by the corner oblique timbers - "mayii" that lay on the vertically put timbers - "papazi" or "popčani", while both highest points are joint by a horizontally placed bar named "bilo". The final roof cover consists of wooden panels that stick on the oblique timbers - "pojasi (belts), and they serve as surface for covering made of straw and mud

Цртеж бр. 9. Основи на објект со чардак со неправилна форма, с. Доброшане, Овче Поле.
Drawing no.9 The base of an object with balcony with irregular shape, village Dobrošane, Ovče Pole.

*Црџеж бр. 10. Основи на амбар во три нивоа, с. Црнилиште, Овче Поле.
Drawing no.10 Bases of barns on three levels, village Crnilište, Ovče Pole.*

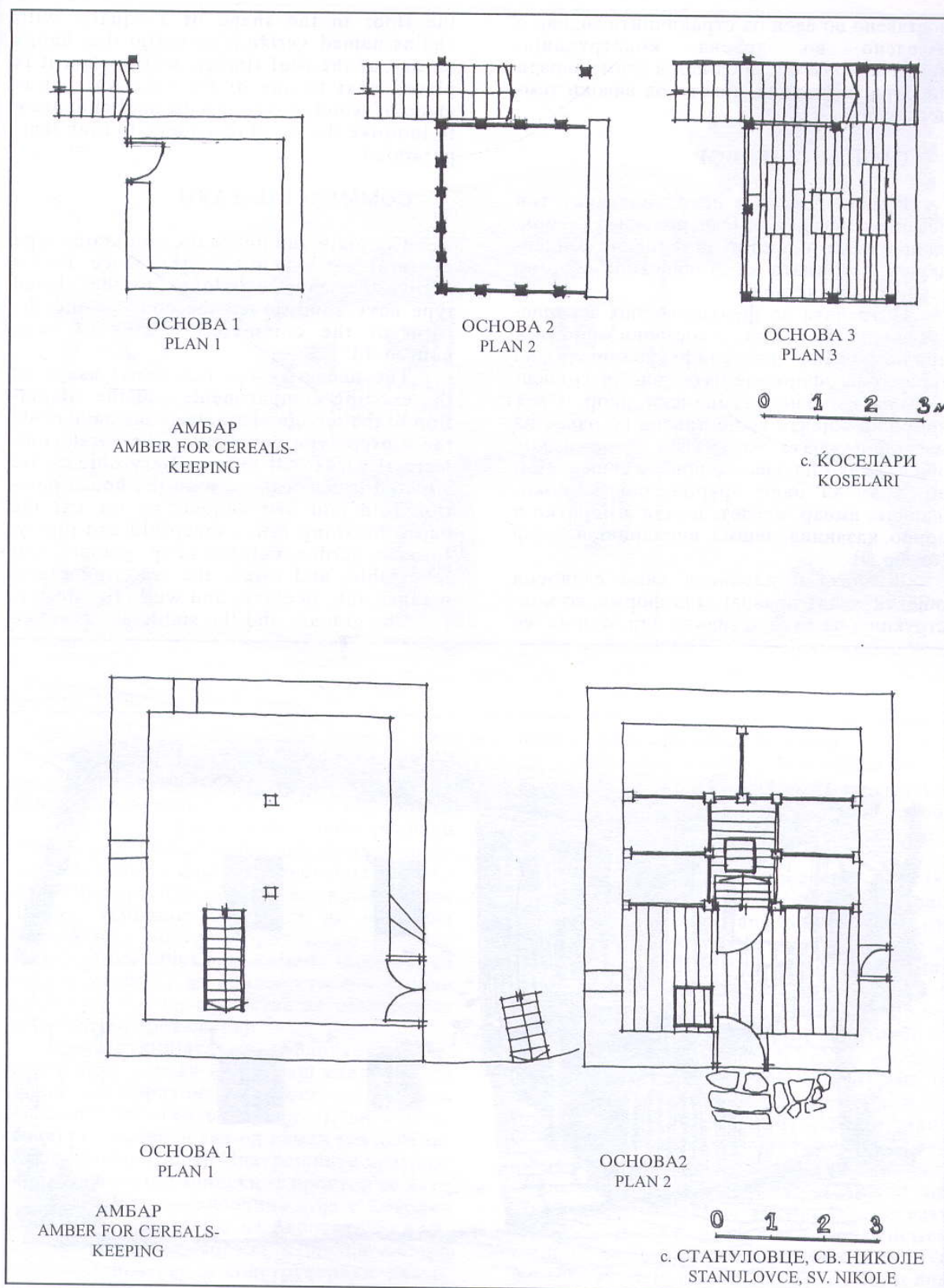
со чардак е од типот на четириводен покрив.

Конструкцијата на огништето кога е отворено се состои од оградни парчиња од камен поставен на подот во квадратна форма, со закачен синџир "верижник" или "вериги" обесен на една од таванските греди, додека во случај кога огништето е

that again take over the bricks (a substitute for the earlier system of covering with straw). The roof cover at the ground floor houses is made of two oblique parts, while the type of objects on two levels with balcony have four parts roof.

The fireplace construction when opened has barrier made of stones put on

Цртеж бр. 11. Основи на амбар од отворен тип, с. Коселери, и од затворен тип, с. Стануловце, Овче Поле.
Drawing no. 11 Bases of barns of opened type (v. Kjoselari), and of closed type (v. Stanulovce), Ovče Pole.

поставено во еден од страничните сидови е изведено во дрвена конструкција, премачкано со смеса од кал и слама заради подобра заштита на дрвото од високи температури.

СТОПАНСКИ ДВОР

Рамничарскиот и подпланинскиот тип на селски населби во Овчеполскиот регион, од претежно збиен тип, ја условиле концепцијата и формата на стопанскиот двор во секое домаќинство.

Потребата за функционално искористување на постоечките составни објекти и прилагодување на конфигурацијата на теренот ја оформиле затворената концепција на селскиот стопански двор. Сите помошни објекти се поставени во однос на местоположбата на куќата (стар и нов објект) како плевна, кочина за свињи, гумно, трло за овци, фурна, бавча, кокошарник, амбар, клозет, штала а поретко и поило, казаница, чешма, пчеларник и бунар (сл. бр. 4).

Шталата и плевната како издвоени објекти имаат правоаголна форма, со конструкција од камени сидови или "бољме" со

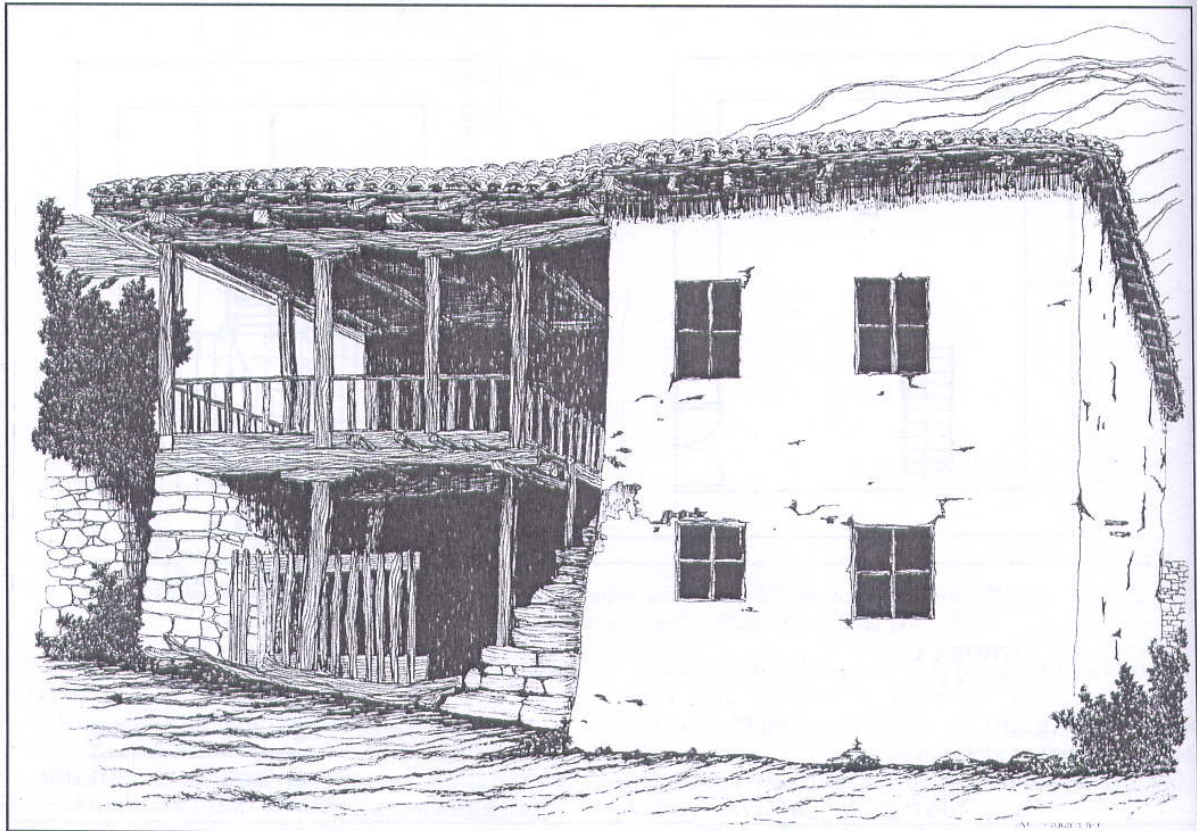
the floor in the shape of a square, with chains named *verižnik* or *verigi* that hangs on one of the roof timber, while when it is placed next to one of the side walls it is made of wood, covered with mud and straw to improve the wood resistance to high temperatures.

COMMERCIAL YARD

The plain and under the mountains type of rural settlements in the Ovče Pole's region that mostly belongs to the closed type have conditioned the concept and the form of the commercial yards of each household.

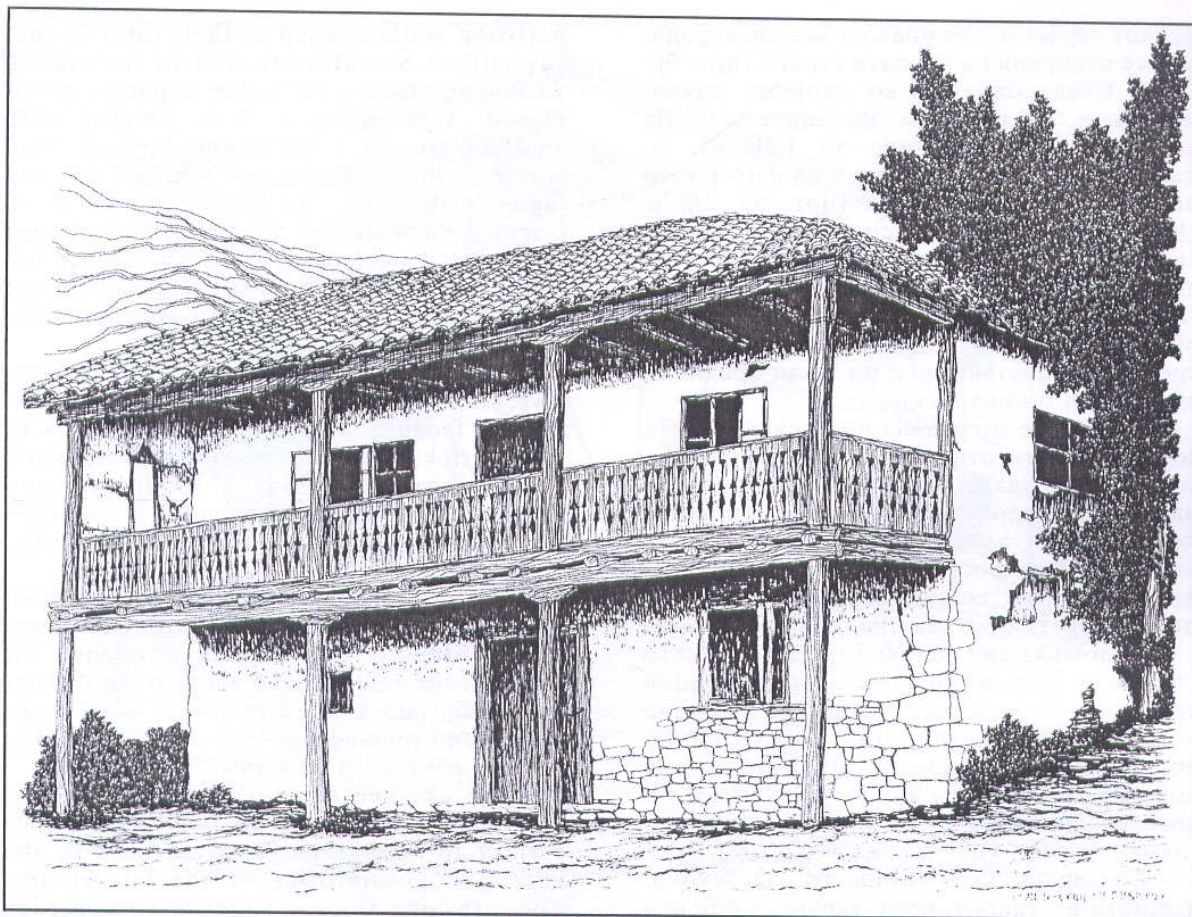
The necessity for functional usage of the existing compartments and the adaptation to the terrain characteristics have made the closed type concept of the rural commercial yards. All the auxiliary objects are situated in accordance with the house position (old and new object) as for ex. the barn, threshing floor, sheepfold and pigsty, furnace, garden, chicken coop, granary, toilet, stable, and rarely the watering place, manger, tub, beehive, and well (fig. no. 4).

The granary and the stable as separated

Цртеж бр. 12. Перспективен изглед на објект со странично поставен чардак, с. Горобинци, Овче Поле.
Drawing no. 12 Perspective drawing of an object with balcony set aside, v. Gorobinci, Ovče Pole.

*Цртеж бр. 13. Перспективен изглед на објект со подолжно поставен чардак-чардаклија, с. Мечкуевци, Овче Поле.
Drawing no. 13 Perspective drawing of an object with balcony set along the length of the house-čardaklija, s. Mečkuevci, Ovče Pole.*

дрвена покривна конструкција, каде покривањето е изведено со слама или керамида.

Амбарот и фурната како најмаркантни и естетски прилагодени објекти доминираат со својата форма и местоположба во однос на другите објекти со правоаголна форма. Амбарот во однос на неговата поставеност во просторот може да биде самостојки објект на камена подлога, со помошен објект во приземјето или вкопан како втор случај во состав на објектот за живеење во трет случај.

Конструкцијата на амбарите во најголем број случаи е секогаш скелетна, со сидови од хоризонтално поставени штици (а многу поретко во преплет), во комбинација со масивен сид од камен (со дебелина од 0,30 до 0,50 м). Внатрешните преградни сидови на магацинскиот простор се исто така изведени на височина која е поволна за лесно извршување на работите во конструкција од хоризонтални штици на чии споеви се поставени конструктивни греди. Во однос на формата и начинот на користење на амбарот се појавуваат два типа. Во

objects have rectangular form, constructed with stone walls or "boljme", wooden roof cover with straw or bricks used as final covering.

The barn and the furnace as most striking and esthetically adapted objects dominate with their form and position towards the other objects with rectangular form. The barn according to its position in the space may be independent object standing on stone foundation, with auxiliary object in the ground floor or, dug in the ground as well as joined to the resident object as third variant. The construction of the barns in most cases is of skeleton type, with walls made of horizontally placed panels (and very rarely woven), combined with massive stone wall (30-50 cm. thick). The inner partition walls of the depot (storehouse) are also built to the height appropriate for easy handling of the work with construction made of horizontal panels with constructive timbers at their union. As for the form and way the barn is used, two types may be distinguished. The first one has rectangular

првиот случај тоа се правоаголни прегради, кои се отворени од горната страна (црт. бр. 11 с. Стануловце) и во вториот случај амбарите со поголем капацитет се од затворен тип (височина до 1,50 м), со капаци на подната површина од најгорното ниво од каде се користи (црт. бр. 10, с. Црнилиште). Амбарите со поголеми димензии во одреден временски период биле прилагодувани за привремено живеење. Извесна декорација е применета при обработка на оградната површина од тремот, со поставување на мали гредички во одреден геометриски ред.

Фурната е изградена во масивен камен со полукружен отвор на предната фасада, со изведен лак од нормално поставени парчиња од керпич и со дрвена покривна конструкција, а во одреден случај со мал помошен предпростор за подготовка, додека како објект се поставува самостоечки или во поретки случаи прилепен до куќата.

Трлото за овци е присутно во повеќето стопански дворови со помала и ли поголема корисна површина, со издвоена отворена површина во средината, и странично поставени наткриени површини од дрвена конструкција, со мали височини и правоаголна форма, покриени најчесто со слама (црт. бр. 4).

Кокошарникот, поилото за стока, чешмата и бунарот, претставуваат објекти со не секогаш одредена форма, туку прилагодена на потребите и можностите на домаќинствата. Гумното, казаницата и бавчата (во чиј состав се наоѓа понекогаш пчеларникот) се појавуваат повремено во зависност од потребите. Објектите се распоредени во дворното место во зависност од конфигурацијата на теренот, инсолацијата и нивната оптимална функционалност.

ГРАДИТЕЛСКО-АРХИТЕКТОНСКИ ОСОБЕНОСТИ

Постоењето на кули кои ги користеле турските бегови до почетокот на 20 век, биле нарекувани "Бегови кули", присутни во атарите на денешните населби, односно во тогашните чифчиски населби (постоееле во село Преот, с. Сопот урната 1953 г; с. Д. Гуѓанце две кули на три ката и во атарот на с. Мустафино). Тие објекти биле најчесто изградени на три нивоа со широки чардаци на највисокото ниво, заради поголема прегледност на околината. Во приземјето кулата од село Делисинце (црт. бр. 8) претставува карактеристичен тип на "Бегова кула" од овој регион, каде покрај тремот постои и помошна просторија, додека на

partition walls opened at their top (fig. no. 11, village Stanulovce), and in the second variant the bars with higher capacity are of closed type (up to 1, 5 m. height), with shutters on the floor at the highest level where from it may be used (fig. no. 10, village Crnilište, Ovče Pole). The barns of larger dimensions in certain period of time have been adopted for temporal living. There is certain decoration applied on the barrier surface of the porch with small bars set in certain geometrical order.

The furnace is constructed out of massive stones with half circle opening at the frontal façade, an arch made of pieces of dried brick, and wooden roof cover, while in some cases there is a small auxiliary space in front of it for preparing the stuff. It is self standing object or attached to the house.

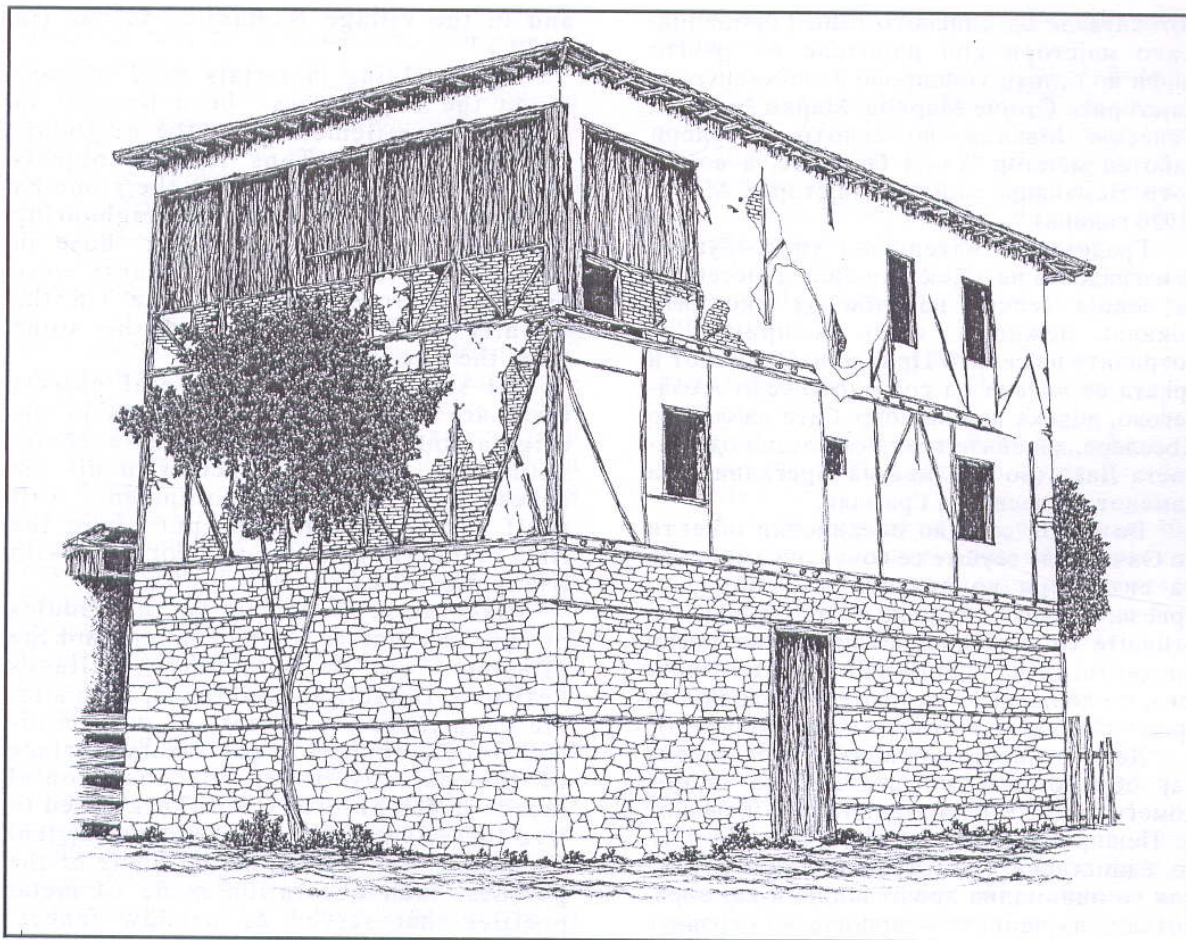
The sheepfold (trlo) is present at most of the economy yards with smaller or larger usable area. It has separated opened air space in the middle, and roof covered areas put aside, constructed in wood, with small height and rectangular by form. The roof is usually covered with straw.

The chicken coop, the watering place, the tub, and the well do not always have certain form, but they are adapted to the need and possibilities of the households. The threshing floor, manger and the garden (where sometimes there is beehive), appear periodically depending on their necessity. The objects are arranged in the yard according to the configuration of the terrain, insolation and their optimal functioning.

ARCHITECTURAL BUILDING CHARACTERISTICS

There were towers used by the Turkish beys up to the beginning of the 20th century, named "the towers of the bay", which may be found in the areals of the contemporary settlements, and at that time within the settlements of čivčii, confirmed at the village of Preot, Sopot-put down in 1953, v. Gjugjance –two towers on three levels, and in the v. Mustafino. They usually had three levels with large balconies on the highest level, for better survey of the surrounding. The tower situated in the village Delisince is a characteristic example of bay tower in this region. In the basement it has a porch and an additional room, then a balcony on the first level with several smaller rooms. The towers usually had rectangular form of the base, large height, constructed with massive stone walls in the basement

Цртеж бр. 14. Перспективен изглед на Беџова кула, с. Делисинце, Овче Поле.
Drawing no. 14 Perspective drawing of the Bey tower, village Delisince,
an object with Ovče Pole.

првото ниво се наоѓа чардак со уште неколку мали одаи. Кулите најчесто биле во правоаголна форма во основа со голема височина, со конструкција од масивни камени ѕидови во приземјето и бондручна конструкција на горните катови, без еркерни испусти и со богато обработени ентериери (црт. бр. 14, с. Делисинце, Овче Поле).

Потеклото на мајсторите и мајсторските тајфи кои ги граделе објектите на овие простори се поврзува со соседните или локалните градителски средини. Во селата Пеширово и Д. Ѓуѓанци мајсторите потекнувале од Кривопаланечката градителска средина (од селата Опила, Псача, Петралица, Ранковци, Одрено и др.), додека во селата Коселери и Кнежје се споменуваат мајстори од селата Врановци и Мелница (Велешко), и од Штипско. Исто така голем број објекти се создадени од страна на локалните мајстори, например градителите на некои објекти од селото Немањичи

and bondruck construction on the upper levels, with rich decoration of the interior (fig. no. 14, village Delisince, Ovče Pole).

The origin of the artists and their atelier engaged to build in this region is related to the neighbouring areas, but they could also be locals. The artists who worked in the villages Peširovo and D. Guganci came from the region of Kriva Palanka, while those at Kjoselari and Knezje were said to come from the villages Vranovci and Melnica (region of Veles) and also from Štip. The local artists made many objects as well, like those who worked in the village Nemanjica and who came from Gorobinci. We know the names of some artists that worked with their atelier in the village Peširovo – Stojče Markov, Marko Jovanov, Senesiya Jovanov, while in the village Kjoselari worked Alija Osmanov,

потекнувале од блиското село Горобинци. Како мајстори кои работеле со своите тајфи во селото Пеширово се споменуваат мајсторите Стојче Марков, Марко Јованов, Сенесија Јованов, во селото Коселери работел мајстор Алија Османов, а во селото Немањица работел мајсторот Манас (1920 година).⁶

Градежните материјали употребувани за изградбата на објектите биле донесувани за секоја селска населба од околните локални лежишта, како на пример за потребите на селото Црнилиште каменот и дрвата се носени од соседното село Амзабегово, додека пак за потребите на селото Коселере, дрвените греди се носени од месноста Лака (во близина на Брегалница) а каменот од месноста Грамади.

Во некои села во поединечни објекти во Овче Поле сеуште се сочувани амбиенти на ентериери во автентична форма, со трпеза, ковчези, столчиња со три нозе, со огниште со сите пропратни покуќнински предмети, сидна полица за предмети (линисја, по должината на сидот или аголна, со триаголна форма, во аголот на просторијата).

Декоративната обработка е застапена кај обработката на седлата на спојот помеѓу гредите и столбовите на чардакот (с. Пеширово, с. Дорфулија, с. Преот и др.), со едноставна геометриска орнаментика или со минимална профилација и кај обработката на челната површина на оградата на чардакот.

При обработката на челната фасада кај објектите во кои живееле Турците се забележува примена на стилизирана геометриска декорација на столбовите од постоечките тремови, декорација од ковани метални профили во функција на прозорски огради и при ентериерна обработка на просториите со поставена батерија од долапи, со "миндерл'к" и "амаџик", со геометриска обработка на челните површини на вратите.

ЗАКЛУЧОК

При создавањето на профаната архитектура во селата во Овче Поле, примарно е влијанието и значењето на градителските школи, при создавањето на градбите кои биле присутни на оваа територија во дадениот временски период во взаемната корелација со локалните карактеристики на објектите. Со тоа неминовна е појава-

and in the village Nemanjica Manas (in 1920).⁶

The building materials used to construct the objects have been brought in each rural settlement from the neighbouring environment. Thus for the objects built in the village Crniliste the stone and wood were brought from the neighbouring village Anzabegovo, while for those in Kjoselari the wooden timbers were brought in from the site Leka (in the vicinity of Bregalnica), and the stone from the site Gramadi.

At some villages at several objects there are still preserved interiors in the original authentic state, with table, chairs with three legs, fire place with all the necessary vessels and equipment, wall shelf for various things (put along the line of the wall or in the corners, with triangular form).

Decoration is present at the saddles put at the juncture of the timbers and the pilasters of the balcony (villages Peširovo, Dorfulija, Preot etc.), with simple geometrical ornaments or with minimal profile applied at the frontal surface of the balcony fence. At the frontal façade in the objects where Turks used to live there is usually stylized geometrical decoration applied on the columns of the porches, then decoration made of metal profiles that served as window fences, and also at the interior of the rooms, where there were niches (dolap), minderl'k (kind of lined sitting benches put along the walls) and amamdjik, with geometrical curving of the frontal door surfaces.

RESUME

Most important role in the creation of the profane architecture in the villages located on the territory of Ovče Pole have been played by the building ateliers (schools), that have been active at this territory in the analyzed period of time, taken into the consideration the local characteristics of the existing objects. They have unavoidable brought with themselves influences from their own area of residence, thus creating the conceptual development of the objects all over the territory of Macedonia. Striking are the influences brought by the artists

⁶ Податоците се прибирани од кажувачи во текот на етнолошките теренски истражувања, изведени во јуни 1990 година во Овче Поле.

⁶ The data has been given by the interviewed locals during the ethnological terrain studies in the course of June 1990, region of Ovče Pole.

та на меѓусебните влијанија што тие ги носат од својата средина, што се одразува на концепцискиот развој на објектите низ целата територија на Република Македонија. Забележителни се влијанијата што ги носеле со себе од своите средини мајсторските тајфи од соседните градителски школи (Кривопаланечката, Велешката, Штипската и др.).

Овчеполската едноделна кука (или кука "наниско")⁷ во својот развоен облик, но со слични допирни карактеристики е во корелација со примероци од Радовишко,⁸ Преспанско,⁹ Порече, Кумановско, Кривопаланечко, Кратовско, Штипско, Скопско Поле и др., како територијални средини со локални карактеристики на селата и објектите со заеднички концепциски особености кои ги поврзуваат.

Допирни точки во концепциската анализа на примитивниот облик на приземната Овчеполска кука, наведува на компарација со едноделно живеалиште од с. Михилци од Пловдивскиот крај, каде воедно се споминуваат и активности на мајстори Македонци.¹⁰

Аналогија на приземната Овчеполска кука претставува "косовската приземјуша" (Левча, Поморавље) која датира во примитивен облик од првата половина на 19 век (1820-1840) која прераснува во поразвиена просторно-конструктивна форма во втората половина на 19 век, што се поклопува со концепцијата на кукаата на овие простори од тој период.¹¹

Автохтоноста на формата и концепцијата на Овчеполската приземна кука, како и присутноста на кукаата со чардак во подоцнежниот период, претставуваат потврда за присуство на оформен специфичен белег на локална градителска концепција на објектите за живеење со акцент на сочуваноста на традиционалниот начин на живот и воопшто на традицијата во сите елементи на живеењето во селската средина.

Сето горе наведен е во контекст на развојот на старата Балаканска кука за живеење, како резултат на повеќевековниот развој и нејзина преработка во овие простори.

from the regions of Kriva Palanka, Štip, Veles etc.

The one part house of Ovče Pole (or the "house on low level"⁷), during its development with similar characteristics has been related to the objects built in the region of Radoviš⁸, Prespa⁹, Poreče, Kumanovo, Kriva Palanka, Kratovo, Štip, Skopsko Pole etc., as territorial totality with local characteristics of the villages and the objects with mutual concepts that relate them.

The similar elements in the concept of the prim vče Pole indicate comparison with the one part house in the village Mihiltci in the area of Plovdiv, where the enrollment of Macedonian artists are documented.¹⁰

The following type of house that exists in Kosovo named Kosovo's prizemljuša (close to the ground), present in Levče, Pomoravlje, the primitive form of which is dated as early as the first half of the 19th century (1820-1840), and becomes more developed constructive form that encloses space in the second half of the 19th century. It coincides with the concept of a house in our region in the contemporary period.¹¹

The autochthonic form and concept of the ground level house of Ovče Pole, as well as the existence of a house with čardak (balcony) in the later period, confirms the presence of already created specific element in the local building concept of the residential objects, where the accent is put on the preserved traditional way of life, and the tradition in general, expressed through all the elements of living in the rural environment.

The analyses and conclusion made above in the text are part of the concept of development of the old Balcan residential house, as a result of several centuries development and its revision at this territory.

⁷ В. Кличкова, *Развој на кукаата во Македонија*, Етнолошки музеј, Скопје 1952.

⁸ А. Дероко, *Фолклорна архитектура у Југославији*, Научна књига, Београд 1964.

⁹ К. Томовски, *Народна архитектура во Преспа*, ГЗАГФ, кн. 9-10, Скопје 1972.

¹⁰ В. Коларова, *Селища и жилища, Пловдивски крај*, БАН, София 1986.

¹¹ Б. Којић, *Стара градска и сеоска архитектура у Србији*, Просвета, Београд 1940.

⁷ Kličkova V., *Razvojot na kukata vo Makedonija*, Etnološki Muzej, Skopje 1952.

⁸ Deroko A., *Folklorna arhitektura u Jugoslaviji*, Naučna knjiga, Beograd 1964.

⁹ Tomovski Krum, *Narodna arhitektura vo Prespa*, Godišen Zbornik na Arhitektonsko-građevniot Fakultet, kn. 9-10, Skopje 1972.

¹⁰ Kolarova V., *Seliša i žiliša*, Plovdivski kraj, (BAN), Sofia 1986.

¹¹ Kojić B., *Stara gradska i seoska arhitektura u Srbiji*, Prosveta, Beograd, 1949.